

Opinnäytetyö (AMK)

Esittävä taide

Sirkus

2015

Mira Sirkka

RECOVER LABORATORY

– osallistava sirkusperformanssi

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

OPINNÄYTETYÖ (AMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Esittävä taide | Sirkus

Joulukuu 2015 | 47

Minna Karesluoto

Mira Sirkka

RECOVER LABORATORY – OSALLISTAVA SIRKUSPERFORMANSSI

Käsittelen opinnäytetyössäni taiteellisen opinnäytetyöni Recover Laboratoryn, osallistavan sirkusperformanssin luomista ja katsojien asemaa esityksessä. Pohdin millä keinoin luodaan mahdollisimman vaikuttava esitys. Kerron mitä keinoja käytin vaikuttavan esityksen luomiseen esitysesimerkin kautta. Kiinnitän huomiota siihen, millä keinoin katsojien tunteisiin voidaan vaikuttaa. Kirjoitan omien kokemusteni pohjalta ohjaajana.

Tuon esiin katsojien ja työryhmän mielipiteitä kyselyjen perusteella sekä perustelen omia mielipiteitäni muiden osallistavan taiteen parissa työskennelleiden henkilöiden lainauksien avulla. Pohdin vaikeita kysymyksiä ohjaajan työssä, ohjaajan etikkaa ja valintojen merkitystä. Käsittelen omaa taidekäsitystäni sekä kasvua taiteilijana. Lopuksi pohdin taiteen eettisiä piirteitä, vapautta ja vallankäyttöä. Osallistamisen ja vaikuttamisen keinoja on äärimmäisen paljon. On osattava valita oma tiensä ja kokeilun kautta ymmärtää mitkä ovat hyviä ratkaisuja.

ASIASANAT:

esittävä taide, osallistava sirkusesitys, nykysirkus, performanssitaide, katsojat, tunteet, aistit, poikkitaiteellinen, taiteen vapaus

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Performing arts | Circus

December 2015 | 47

Minna Karesluoto

Mira Sirkka

RECOVER LABORATORY – PARTICIPATORY CIRCUS PERFORMANCE

I'm writing about my experiences of directing a participatory circus performance Recover Laboratory. I'm considering the position of the audience and the feelings of individuals. I'm discussing about creating as effective and powerful performance as possible. I will tell about tools I used as a director. I'm paying attention how to effect in the audiences feelings and senses using stimulation. I will bring out the opinions of audience and working group based on a written inquiry. I will bring in to question my own opinions.

I will rationalize my opinions by using quotes from the other persons who has been working with participatory performances. I will be discussing about difficult questions in direction work: ethical problems and the meaning of artistic choices. I will process my own growth as an artist and my art perception. In conclusion I am considering the ethical features of art, freedom and authority. There is plenty of ways to enable participating and effecting. The problem is to choose the own artistic way. With experience of directing it will be easier to understand the effects of choices.

KEYWORDS:

performance art, participatory circus performance, contemporary circus, performance art, feelings, interdisciplinary art, freedom in art

SISÄLTÖ

JOHDANTO	6
1 MIKÄ ON OSALLISTAVA SIRKUSPERFORMANSSI	8
3 RECOVER LABORATORY - OSALLISTAVA SIRKUSPERFORMANSSI	11
3.1 Esityksen kulku	12
3.1.1 Huoneiden kuvaukset	15
4 LABYRINTIN TAVOITTEET	19
4.1 Miksi katsojien tunteet ja aistit ovat minulle ohjaajana tärkeitä?	20
4.2. Kokemuksen luominen ohjaajan näkökulmasta	21
4.3. Labyrintti - Kokemus vai elämys?	22
5.1 Ennen esitystä	24
5.2 Alku	24
5.4 Tilat	27
5.5 Käsilläseisontaosuus	28
5.6 Loppureitti	29
5.7 Esityksen jälkeen	30
6 OSALLISTAVAN ESITYKSEN HAASTEET	31
7 OHJAUKSELLISIA KYSYMYKSIÄ	34
7.1. Sääntöjen noudattaminen ohjaajana	35
7.2. Ohjaajan vastuu	36
7.3. Ohjaajan vallankäyttö	37
8 TYÖRYHMÄN NÄKEMYKSIÄ YLEISÖSTÄ	39
9 YLEISÖN PALAUTETTA RECOVER LABORATORYSTA	41
10 POHDINTA OHJAAMISEN JA TEOKSEN JATKOSTA	43
LÄHTEET	46
LIITTEET	47

JOHDANTO

Taiteelliseksi opinnäytetyökseni ohjasin Recover Laboratoryn, osallistavan taideperformanssin. Kirjoitan performanssin kulusta ja kerron miten tein taiteelliset valintani ohjaajana. Keskityn työssäni pohtimaan valintojen vaikutusta katsojiin ja sitä millä keinoin katsojiin voidaan vaikuttaa.

Olen kiinnostunut aiheesta, koska haluan viedä omaa taidettani poikkitaiteelliseen ja moniaistilliseen suuntaan. Haluan taideteoksen olevan kokonaisvaltainen elämys. Poikkitaiteellisuus, moniaistillisuus ja yleisön osallistuminen ovat mielestäni hyviä keinoja luoda tällainen esitys. Esittävä taide elämyksenä voi olla varsin kilpailukykyinen taiteen muoto esimerkiksi 3D-elokuvien ja pelien rinnalla.

Vaikutuin itse eräästä osallistavasta taideteoksesta niin paljon, että halusin tietää taiteenlajista enemmän. Kyseinen teos oli maanalainen sokkelo Berliinissä keväällä 2013. Taideteokseen laskeuduttiin liukumäkeä pitkin maan alle ja sieltä oli etsittävä reitti ulos. Teos oli erittäin vaikuttava ja avasi taiteenkäsitystäni uudella tavalla. Halusin tehdä oman versioni osallistavasta esityksestä ja katsoa mitä annettavaa minulla on kyseiselle taiteen muodolle. Tämän vuoksi olen työskennellyt kouluaikana osallistavan esityksen ohjauksen parissa ja haluan tutkia aiheita lisää. Toivon kehittyväni poikkitaiteellisten ja performanssitaidelähtöisten sirkusesityksen parissa, koska uskon niiden olevan tärkeitä ja vaikuttavia taideteoksia. Kirjallinen opinnäytetyöni on suunnattu muille esittävän taiteen opiskelijoille, jotka etsivät tietoa yleisön osallistamisesta. Tarkoitus on herättää kysymyksiä ja ajatuksia sirkusperformanssin luomisprosessista.

Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää, miten yleisöön voidaan vaikuttaa mahdollisimman syvästi ja miten esityksestä luodaan monipuolinen elämys. Keskityn erityisesti siihen, miten katsojassa voidaan saada eri tunteita aikaiseksi ja miten eri aistiärsykkeet vaikuttavat katsojaan. Lähteenä toimivat omat kokemukset ohjaajana, päiväkirjamerkinnot, keskustelut muiden työryhmäläisten kanssa. Lähteitä ovat myös kirjalliset haastattelut yleisölle ja työryhmälle sekä esitysesimerkin aikana kuvatut videotallenteet. Lopuksi tarkastelen Recover

Laboratoryn kokemuksien kautta osallistavien taideteosten taiteilijoiden eettisiä periaatteita.

1 MIKÄ ON OSALLISTAVA SIRKUSPERFORMANSSI

Performanssi voi olla synonyymi mille tahansa esitykselle. Yleisesti sitä kuitenkin käytetään suomenkielessä tietynlaisen taidemuodon kuvaamiseen. Performanssi on katsojien edessä esitettävä taide-esitys. Katsojat voivat olla ennalta valikoituja tai joutua katsojiksi tahtomattaan esimerkiksi julkisella paikalla pidettävässä performanssissa. Performanssi voi käsittää minkä tahansa taiteenlajin. Usein performanssi on poikkitaiteellinen. Se voi olla ennalta suunniteltu tai improvisoitu. Performanssitaiteilija ja opettaja Marilyn Arsemin määritelmä performanssista:

”Pidän performanssia dialogina materiaalien, fyysisen tilan, ajan ja ennen kaikkea muiden ihmisten kanssa. Vedotessaan kaikkiin aisteihin performanssi on ajattelun ruumiillistuma. Se esittää kysymyksiä, koettelee rajoja sekä tutkii uusia todellisuuksia.” (Streetlevel Helsinki, 2015)

Performanssitaide sai syntynsä 1960-luvulla ja levisi aluksi erityisesti kuvataiteilijoiden keskuudessa. Myöhemmin teatterit ja näyttelijät kiinnostuivat performanssista. Performanssia kutsuttiin 1950-luvulla Happeningiksi eli nimensä mukaisesti tapahtumaksi. Happeningin liitetään vahvasti kuvataiteen ja teatterin yhteistyöksi. Suomalaisen Tiiu Koistisen tutkimuksesta Happeningin synnystä selviää amerikkalaisen teatteriohjaajan Kenneth (Ken) G. Deweyn näkemys aiheesta:

Deweyn näkemys happeningista erosi näkemyksestä, jonka mukaan happening on dadaistien kokeilujen suora jatkumo. Dewey tunsi kyllä Dadan perinteen, mutta hän ei kannattanut dadaistien toimintatapoja. Pelkän shokkivaikutuksen sijasta hän halusi aktivoida yleisöä vastaanottamaan taideteosta, saamaan elämyksiä, jotka muokkaavat heidän elämänsä. Pelkkä yleisön makua vastaan hyökkääminen ei hänen näkemyksensä mukaan ollut olennaista. Tarkoitus on herättää kiinnostusta ja saada aikaan "potentiaalista liikettä" yleisössä.” (Wikipedia, 2015)

Osallistavaa teatteria on ollut eri muodoissa jo teatterin synnyin ajoilta saakka (esim. Forum-teatteri). Suomessa osallistavat esitykset tulivat muotiin 1960-luvulla teattereissa. Katsojaa haluttiin aktivoida eri tasoilla ja yleisö vedettiin mukaan näytelmään esimerkiksi ohjaamalla osa esityksestä katsomoon, jolloin näyttelijä saattoi esimerkiksi koskettaa katsojaa tai puhua suoraan yksittäiselle

katsojalle. Myöhemmin katsomoa voitiin pyörittää ympäri tai katsojia saatettiin kuljettaa tilassa. (Mäkelä-Eskola, 2001, 7)

Seuraavassa lainauksessa kerrotaan ohjaaja Pieta Koskenniemen osallistavan teatterin jaosta kolmeen osaan. Koskenniemi on teatteriohjaaja, joka on kehittänyt osallistavan teatterin työtapoja ensin tekijänä sitten kouluttajana Turun ja Helsingin AMK:n teatterikoulutuksissa.

Osallistavassa teatterissa yleisön ja tekijöiden välinen suhde on hämärämpi - tavalla tai toisella yleisö osallistuu esityksen syntymiseen ja toteutumiseen näyttämöllä. Koskenniemi jakaa osallistavan teatterin kolmeen ryhmään:

- ***kasvatuksellinen teatteri/draama***

Kasvatuksellista draamaa ovat erilaisissa oppimisympäristöissä toteutetut esitysprosessit - esimerkiksi luokkaympäristössä toteutettu draamaprosessi tähtiteestä. Draaman keinoin eläydytään Kopernikuksen maailmaan ja löytöihin, löydetään itse ja saadaan kirje inkvisitiolta.

- ***yhteisöllinen teatteri/draama***

Nimitystä voidaan käyttää esityksistä, jotka pyrkivät toimimaan kollektiivisen keskustelun välineenä enemmän kuin taiteellisena lopputuloksena. Esimerkkinä voidaan pitää [Augusto Boalin](#) työtapoja, joissa yhteisön aiheista nostetaan ja haaroitetaan teatterin keinoin esiin ongelmakohtia, joita yhteisö voi esityksessä käsitellä esim. pysäyttämällä esityksen kulun ja ehdottamalla toista toiminta tapaa.

- ***terapeuttinen teatteri/draama***

Terapeuttinen draama käsittelee ihmisten ja yhteisöjen ongelmia, ikään kuin ne olisivat näytelmää, jota voidaan uudelleen esittää ja korjata.

(Oppimateriaali Wikidot, 2015)

Mielestäni jako kolmeen osaan on mielenkiintoinen, mutta se on tehty teatterin näkökulmasta. En osaa sanoa mihin kategoriaan asettaisin osallistavan esityksen, jonka tarkoitus on antaa katsojalle mahdollisimman monipuolinen taide-elämys. Miten osallistavan sirkusesityksen voisi jakaa samalla ajatuksella?

Minulle osallistava performanssi tarkoittaa tavanomaisesta poikkeavaa esitystä, jossa yleisön jäsenet pääsevät osallistumaan tapahtumien kulkuun ja/tai päättämään näytöksen kulun etenemisestä. Katsojan ja esiintyjän välinen ”neljäs seinä” voidaan rikkoa esimerkiksi tilaratkaisuja tai erilaisia teatteritekniillisiä keinoja käyttämällä, jolloin tavanomainen teatterikokemus muuttuu poikkeavaksi. Neljännellä seinällä tarkoitetaan näyttämön ja katsomon välistä näkymätöntä

”seinää”, tilaa joka muodostuu lavan ja katsomon erotuksesta. Osallistavassa esityksessä näyttämö voi olla perinteisellä paikalla, sitä voidaan siirtää, sitä ei ole ollenkaan tai lava voi olla keskellä katsomoa.

Osallistava sirkusperformanssi voi tarkoittaa perinteisimmässä muodossaan esimerkiksi taikurin esitystä, johon pyydetään yleisöstä avustaja tai että katsojalta kysytään mielipidettä ja heitä innostetaan mukaan tyylillä ”Haluatteko nähdä vielä hurjemman tempun?”. Osallistumista on myös katuesiintyjän kommunikaatio yleisön kanssa ”Huutakaa taikasana ja taikatemppu toteutuu!”. Osallistumista voi olla monenlaista ja eritasoista. Mielestäni osallistava sirkusperformanssi tarkoittaa esitystä, jonka kulkuun katsoja vaikuttaa.

Vuorovaikutus yleisön ja esiintyjän välillä on välttämätön. Vaikka yleisö istuisi tavanomaisesti katsomossa, vuorovaikutus on aina olemassa. Vuorovaikutus syntyy välttämättä, kun kaksi elävää olentoa on samassa tilassa. Mielestäni kysymys vuorovaikutuksesta on äärimmäisen mielenkiintoinen. Miten katsoja vaikuttaa esiintyjään? Miten esiintyjällä on mahdollisuus vaikuttaa katsojaan?

3 RECOVER LABORATORY - OSALLISTAVA SIRKUSPERFORMANSSI

Tavoitteenani oli luoda kokonaisvaltainen sirkustaideperformanssi, yleisöä osallistava, kokemuksellinen labyrintti. Teos keskittyi yleisön huomioimiseen yksilöinä, ja loi sirkusesityksestä uudenlaisen performanssitaitteeseen yhdistetyn konseptin, joka oli ennen kaikkea kokonaisvaltainen ja moniaistillinen kokemus.

Idea lähti liikkeille aiemmin näkemästäni teoksesta Berliinissä. Halusin kokeilla osallistavan performanssin luomista omalla tavallani, inspiroituneena omista kokemuksista katsojana. Ohjasin syksyllä 2014 Köysiteatteriin teoksen, jossa harjoittelin osallistavan esityksen ohjaamista sekä kokeilin labyrinttia tavoittelevaa reittimuodostelmaa ensimmäisen kerran. Tuolloin syntyi Recover Laboratory, kehittämäni esityskonsepti, jonka idea on lähettää katsojia kulkemaan yksitellen sirkusperformansseja ja taideteoksia sisältävän labyrintin läpi. Labyrintti päättyy sirkusperformanssiin. Päätin vielä jatkaa teosta taiteelliseksi opinnäytetyöksi asti sirkuksen opinnäytetyöfestivaaleilla keväällä 2015. Ohjasin seuraavan version Turun jätevedenpuhdistamon alla sijaitseviin luolastoihin ja teollisuushalleihin. Performanssia esitettiin yhteensä 11 kertaa. Yhteen esitykseen mahtui 20 katsojaa, jotka olivat ilmoittautuneet ennakkoon ja saaneet salaiset ohjeet performanssin sisään tulopaikasta.

Tein opinnäytetyön yhdessä Pauliina Toivion kanssa. Toivio vastasi labyrintin matkan päämäärässä nähdystä käsilläseisontaperformanssista. Minä vastasin kokonaisuudesta ja ohjauksesta. Tehtäviini kuului mm.: työryhmän kerääminen ja ohjeistaminen, tilojen löytäminen ja suunnittelu, suuremmat taiteelliset ratkaisut, dramaturgia ja valintojen tekeminen.

Työryhmämme koostui minun ja Toivion lisäksi poikkitaiteellisesta ryhmästä johon kuuluivat, Anna Björklund (kuvataiteilija TAMK), Sofi Häkkinen (kuvataiteilija TAMK), Otto Mikkonen (äänitaitelija), Emilia Hiltunen (media-assistentti, Stadin Ammattiopisto). Taiteilijat vastasivat labyrintin sisällä nähdystä taideteoksista. He edesauttoivat suuresti taiteellisia ratkaisuja. Teos syntyi työryhmän

yhteistyön tuloksena. Lisäksi työryhmään kuului seitsemän sirkusopiskelijaa: Ilkka Virkkunen, Ramona Reinvall, Lida Kuusisto, Heidi Miikki, Myrsky Rönkä, Visa Niemelä ja Vilja Parkkinen Turun AMK:sta. Sirkusopiskelijoiden tehtäviin kuuluivat tilassa esiintyminen, tilan elävöittäminen ja tekniikan ajaminen.

3.1 Esityksen kulku

Esityksen liput täytyi varata etukäteen, jonka jälkeen lipun varanneille ilmoitettiin esityspaikka erikseen. Katsojat saapuivat isolle parkkipaikalle, josta avautui pääsy labyrinttiin.

Ennen labyrintin alkua katsojille puettiin heijastinliivit tunnistamista helpottamaan. Sen jälkeen kaksi esiintyjää lähti johdattamaan yleisöä isoa pimeää tunnelia pitkin maan alle. Tunnelissa kaikui ääninauha, jossa pohdittiin matkan tarkoitusta ja yksinäisyyttä.

Katsojat matkalla

Kuva: Jenny Mansikkasalo

Yleisö jatkoi matkaansa varsinaiselle ”portille”. Portti oli tehty videoprojisoinnilla, josta katsojan piti kävellä läpi johdattajalta merkin saadessaan. Videossa näkyivät silmä ja suuri suu, joka nielaisi katsojat sisäänsä. Katsojan täytyi mennä kankaan läpi, jotta pääsi seuraavaan käytävään.

Katsojat portilla

Kuva: Ville Saarikoski

Toinen johdattajista reitin varrella

Kuva: Ville Saarikoski

Verhon takana odotti kapea käytävä, jonka lävisti valoverho. Valoverhon vuoksi katsojan tilantaju hämärtyi. Meneekö lattia alas vai ylöspäin ja kuinka pitkä käytävä on? Valolla ja savukoneella luotiin perspektiivihäiriö. Tilassa soi myös Otto Mikkosen luoma musiikki, joka loi pelottavaa sävyä käytävälle. Savuverhon päässä odottivat pitkät portaat, joiden päästä alkoi varsinainen labyrinttiosuus, joka koostui huoneista.

Katsoja kävelee savuverhon läpi

Kuva: Ville Saarikoski

3.1.1 Huoneiden kuvaukset

Koti-huone

Tilaan oli rakennettu elävän olion koti. Koti muodostui tavallisista huonekaluista ja tavallisista asioista, mutta tilaa tarkemmin tarkastellessa huomasi, että kyse ei ollut tavallisesta kodista. Huoneesta löytyi kummallisia kirjoja, seinällä oli hämärrä videoinstallaatio ja asukkaan elon jäljet olivat eriskummallisia. Huoneessa oli tunnelma, että joku tai jokin oli juuri lähtenyt sieltä ja saattoi millä hetkellä hyvänsä palata takaisin. Kuinka kauan katsoja uskalsi tutkia olion kotia ennen kuin etsi reitin ulos?

Kuvat: Ville Saarikoski

Tunnelaboratorio

Laboratoriossa istui yksinäinen mies, joka puhui itsekseen tunteista ja niiden muodostumisesta. Mies loi laboratoriossa eri tunteita ja istutti niitä itseensä. Katsoja sai mennä mukaan laboratorioleikkiin tai katsella vierestä. Oliko miehelle katsojalle jotain kerrottavaa?

Kuva: Ville Saarikoski Kuvassa: Ilkka Virkkunen

Kahlittu

Käytävältä kuului kovaäänistä kolinaa. Kolina voimistui entisestään katsojan saapuessa lähemmäs. Kulman takaa paljastui eläimen kaltainen otus, joka oli ikään kuin koiran hihnassa. Esiintyjä oli notkeusakrobaatti, joka jäi tuijottamaan katsojaa kuin ymmärtämättä miten muut voivat kävellä tilassa vapaana ja hän on kahlittuna. Oliko kumpikaan oikeasti vapaampi kuin toinen?

Kuva: Ville Saarikoski Kuvassa: Ramona Reinvall

Pitkä käytävä

Toinen labyrintin perspektiivihäiriö oli luotu pitkälle käytävälle, joka oli kokonaan pimeä lukuun ottamatta käytävän päässä häämöttävää valaistua ovea. Käytävä oli niin pitkä, että välimatkaa oli vaikea erottaa.

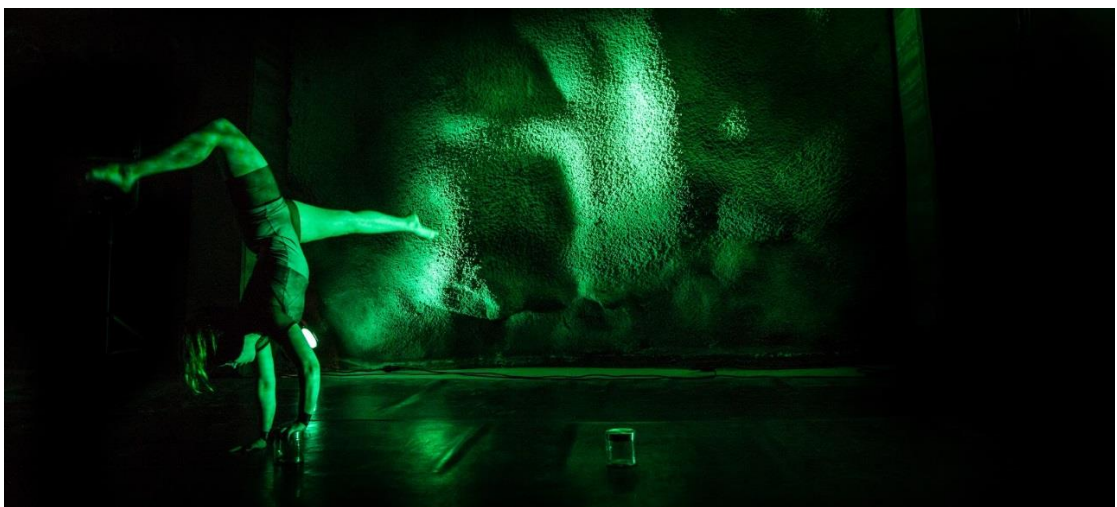
Kuva: Ville Saarikoski Kuvassa: Anna Björklund

Käsilläseisontaperformanssi

Katsojat päätyivät tilaan, jossa pyöri yksitoikkoinen video. Katsojat odottivat tilassa niin kauan, että kaikki osallistujat olivat päätyneet tilaan, jolloin käsilläseisontanumero alkoi. Käsilläseisontanumero on labyrintin sydän. Olio, jonka kummallista elämää katsojat pääsivät tarkkailemaan läheltä.

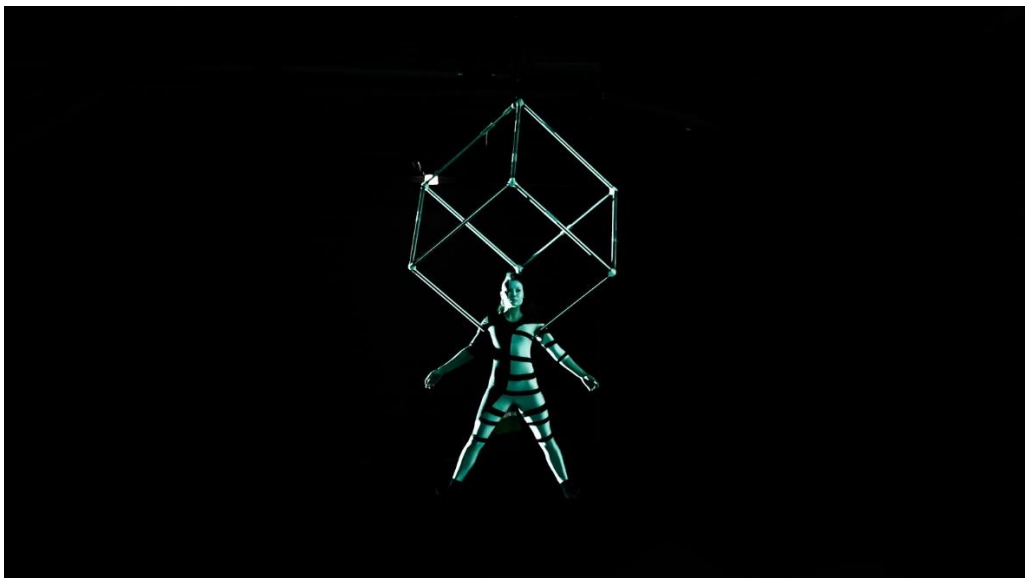
Kuva: Ville Saarikoski Kuvassa: Pauliina Toivio

Loppureitti

Käsilläseisontanumeron jälkeen yleisö jatkoi yhdessä johdattajien kanssa reitin loppuun. Loppureitin varrella koettiin musiikkiteoksia ja tilataidesirkusperformanssi. Reitti kulki hallien läpi vedenpuhdistusaltaiden vierestä viimeiselle etapille, joka oli suuri vesipyörre. Sen jälkeen osallistujat siirtyivät ottamaan heijastinliivit pois ja pesemään kädet. Ulkopuolella tarjottiin mahdollisuus rauhoittua ja nauttia kahvia ja kivennäisvettä.

Kuva: Ville Saarikoski Kuvassa: Lida Kuusisto

Työryhmään kuuluneet kuvataiteilijat ovat tehneet tilassa nähdyt asetelmat yhteistyössä toistensa ja ohjaajan kanssa. Sofi Häkkinen valittiin taiteelliseksi johtajaksi. Anna Björklund valmisti sisääntulossa nähdyn videon. Otto Mikkonen vastasi performanssin kaikista ääniteoksista, joista suurimman osan hän teki itse. Emilia Hiltunen toimi performanssin tuottajana. Koko työryhmä auttoi toisiinsa taideteosten ja asetelmien valmistuksessa.

4 LABYRINTIN TAVOITTEET

Teoksen nimi Recover Laboratory tuli sanoista Recover (palautua), Rec over (nauhoittaa päälle) ja Re-cover (peittää uudelleen). Sanat kuvaavat katsojan ja esityksen suhdetta. Tätä esityksen oli tarkoitus tehdä.

Recover Laboratoryssa käytettävä esitystila loi katsojalle vapauden ottaa vastuun omasta viihtymisestään, sekä taiteellisesta kokemuksestaan. Reitin tarkoitus oli tarjota yleisölle uudenlainen kokemus, herättää katsojassa uusia ajatuksia ja irrottaa katsoja tavanomaisen arjen kulusta.

Aikuisiällä suuntavaiston menetys on erittäin vahva kokemus ja teoksessa se oli mahdollista kokea turvallisessa ympäristössä. Labyrintissa katsoja joutui kohtaamaan asioita yksin, ja pohtimaan ratkaisuja huomaten, että jokainen on vastuussa omista valinnoistaan. Reitti eteni helppokulkuisesta vaikeakulkuiseen, ja sen varrella oli erilaisia taideteoksia, tehtäviä, kysymyksiä ja videoita, jotka käsittelevät niin yksilöllistä ajattelua, kuin ihmisen olemassaolon ja arkisten tekojenkin kyseenalaistamista.

Halusin katsojien valetavan performanssin läpi yksin, jotta he voisivat keskittyä täysin omiin tuntemuksiinsa ilman ulkoisia ärsykeitä. Pyrimme lähettämään katsojat matkaan niin, etteivät he törmäisi matkalla tuttuihin, joiden kanssa olivat saapuneet katsomaan performanssia. Halusin luoda katsojalle vapauden ja tilan pohtia omia tunteitaan ilman toisten myötä- tai vastavaikutusta. Uskon, että tällöin yksilön on mahdollista saada taideteoksesta irti enemmän ja olla rehellinen sen suhteen mikä häntä kiinnostaa. Esityksen jälkeen oli mielenkiintoista kuulla katsojien jutustelua keskenään, sillä kaverukset olivat saattaneet huomioida aivan eri asioita keskenään tai päinvastoin saada samanlaisen assosiaation jostain teoksesta.

Yksinäisyys voi olla ahdistavaa tai vapauttavaa. Itselleni vahva taidekokemus oli olla sisällä oikeassa sokkeloisessa labyrintissa, jonka ulospääsyä en oikeasti löytänyt pitkään aikaan. Tällöin koin, että ainoa asia mitä voin tehdä, on yrittää selvittää reitti yksinäni ja yrittää nauttia matkasta siitä huolimatta, että pelottaa.

Tietysti ensimmäinen reaktio oli hätäntyminen, mutta tiesin reitin löytyvän lopulta. Lisäksi huomasin ympärilläni olevan mahtavia taideteoksia, joista nauttiminen olisi saattanut jäädä väliin hätäisen ulospääsyn etsinnän vuoksi. Suunta-vaiston menetys ja yksinäisyys luovat tunteen siitä, että on ihan oikeasti pärjättävä omillaan ja ainoa, joka voi auttaa sinua siinä tilanteessa, olet sinä itse. Mielestäni tämä on tärkeä oivallus ajatellen omaa taidekäsitystä. Oivallus muutti myös oman elämäni suuntaa merkittävästi sekä sai minut ymmärtämään, että vain minä voin vaikuttaa omiin asioihini ja päättää miten ne menevät. Tahdoin jakaa tätä kokemusta eteenpäin luomalla maailman, jossa tämän kaltaiset oivallukset voisivat olla mahdollisia.

4.1 Miksi katsojien tunteet ja aistit ovat minulle ohjaajana tärkeitä?

”Taide on aistimellista - jotakin, mitä koetaan aistien välityksellä. Käsitteenä kokemus voi viitata yksittäisen tapahtuman aiheuttamaan välittömään aisti- ja tunnevaikutelmaan, mutta sitä käytetään myös puhuttaessa kokemukseräisestä tiedosta tai elämäkokemuksesta. Välittömään aisti- ja tunnevaikutelmaan perustuvasta kokemuksesta käytetään suomen kielessä usein sanaa elämys. Englannin kielessä näille kaikille merkityksille on vain yksi sana experience.” (Heinonen, 2014, 11)

Olen samaa mieltä edellä mainitun väitteen kanssa. Elämys perustuu välittömään aisti- ja tunnereaktioon. Elämyksen luomisen innosta haluankin tutkia tapoja vaikuttaa katsojien aisteihin ja tunteisiin. Olen kiinnostunut työskentelemään osallistavien ja kokemuksellisten sirkusperformanssien parissa, sillä mielestäni näin katsojalle voidaan tarjota erittäin voimakkaita kokemuksia, joita voi olla vaikeampi saavuttaa esimerkiksi perinteisen esittävän taiteen parissa. Näin ollen ei puhuta enää pelkästään osallistavasta esityksestä, vaan kokemuksesta, josta muodostuu elämys.

Kokemuksellinen sirkusesitys on kilpailukykyinen esimerkiksi 3D-elokuvien ja tietokonepelien kanssa. Edellä mainittujen viehätys perustuu paljolti siihen, että osallistujasta maailma tuntuu todelliselta. Uskon, että sirkusesitys pystyy samaan todellisuuden tunteeseen. Esittävällä taiteella voi olla hankaluuksia yleisön saavuttamisessa, koska teknologian ansiosta viihteestä ja sen monipuolisesta tarjonnasta on tullut arkipäiväisempää kuin koskaan, jolloin taide ja viihde

ovat katseltavissa kotisohvaltakin. Mielestäni sirkuksen keinoin yleisölle pystytään tarjoamaan kokonaisvaltainen teos, joka on paikkasidonnainen ja joka saa yleisön kiinnostumaan esittävästä taiteesta. Poikkitaiteellinen työskentely on tämän vuoksi erittäin hedelmällistä. Sirkustaiteen ja muiden taiteiden yhdistäminen on merkittävä voimavara.

Ohjaajana koin saavani paljon uusia ideoita poikkitaiteellisen työryhmän ansiosta. Monet asiat olivat paljon helpompia ja moniulotteisempia, kun tuntui, että asiantuntemusta ja näkökulmia riitti. Kukaan työryhmästä ei ollut toistensa kaltaisen, vaan täydensimme toistemme töitä jakamalla ideoita ja tietämystä. Poikkitaiteellinen työskentely opettaa myös työskentelijöille paljon uusia asioita ja näkökulmia. Työryhmän valinta on tärkeä prosessi, johon kannattaa kiinnittää huomiota. Mielestäni työryhmämme oli unelmatiimi, sillä meitä oli niin monelta alalta ja eri suuntautumisesta. Kuitenkin koin, että perusarvomme olivat lähtökohdiltaan samat, joten työskentely ja taiteelliset valinnat tuntuivat suhteellisen helpoilta.

4.2. Kokemuksen luominen ohjaajan näkökulmasta

Mielestäni esittävä taide voi tarjota kokemuksen, joka jää jäljelle myös esityksen loputtua ja mietityttää myös jälkeinpäin. Sirkusesitys voi olla teatteriesityksen tavoin yhteisöllinen, opettava tai poliittinen kannanotto. Perinteisesti sirkusta ei ole nähty tällaisissa tarkoituksissa, eikä sitä yleisesti nähdä vielääkään tasavertaisena kannanottajana taiteen parissa, vaan se on ollut enemmänkin viihdettä ja henkeäsalpaavia temppuja, kuten seuraavassa lainauksessa todetaan.

”Tunnetummista taidemuodoista niin sirkus- kuin valokuvataidettakin pidettiin pitkään jonakin ei-taiteena, joka on pikemmin ilmentymä erityisestä taidosta tai taituruudesta. Vaikka molemmat luetaankin nykyään pääosin taiteen piiriin, niin samankaltaista keskustelua käydään tällä hetkellä esimerkiksi käsityötaiteen asemasta.” (Rautiainen, 2007, 43)

Keskiajalla narrit olivat ainoita, jotka pystyivät pilkkaamaan johdossa olevia henkilöitä avoimesti ja sisällyttämään viihteeseensä valtaapitävien kritisointia. Mielestäni tähän suhtautumiseen on hyvä palata aika-ajoin.

Halusin tehdä opinnäytetyökseni niin pitkälle viedyn osallistavan teoksen kuin vain suinkin pystyin. Halusin teoksen olevan moniaistillinen ja mukaansa temppaava. Tavoittelin teoksella kilpailukykyistä näytöstä, joka tuntuisi katsojassa joltain ja jättäisi pitkäaikaisen vaikutuksen. Halusin tarjota katsojalle erityisesti sirkuksen mutta myös poikkitaiteellisen työskentelyn avulla mieleenpainuvan kokemuksen, joka herättää ajatuksia teoksen aikana ja sen jälkeen. Lähdin rakentamaan teosta katsojan näkökulmasta ja pyrin lopputuloksen joka olisi mahdollisimman monipuolinen ja rikas katsojalle. Nämä ajatukset saivat minut keskittymään katsojan tunteisiin ja aisteihin. Katsojan näkökulmaa pohdin asettamalla itse katsojan rooliin. Lähdin rakentamaan performanssia ajatellen minkälaista teosta haluaisin itse mennä katsomaan ja mikä saisi minut kiinnostumaan. Yritin tarkastella valintoja ohjaajana katsojan näkökulmasta ja miettiä, miten katsoja saa eniten irti teoksesta.

Työtapani oli teoslähtöinen, jolloin keskitytään tekotavan ja työskentelyvaiheiden sijasta lopputulokseen. Työtapa on vastakohta taidelähtöiselle teokselle:

”Taiteilijalähtöinen taideteoria kiinnittää huomion taide-esineen tai taidetapahtuman valmistajaan ja hänen intentioihinsa. Sen voi ajatella täsmällisen teoslähtöisen taideteorian tuottamaa kuvaa asettamalla taiteilijan (eli luonnollisen henkilön) taiteen tekemiseen tähtäävän tavoitteellisen toiminnan taiteen välttämättömäksi ehdoksi.” (Rautiainen, 2007, 45).

4.3. Labyrintti - Kokemus vai elämys?

”Teatterin pahimmaksi kilpailijaksi koetaan muu elämysteollisuus: ulkomaanmatkat, kylpylät, risteilyt ym. elämyspaketit” Katja Hedberg (1997, 41) (Mäkelä-Eskola, 2001, 37)

Tällä hetkellä elämysteollisuus on muuttunut virtuaaliseksi. Sirkustaide sekä muu esittävä taide kilpailee jalansijasta pelien ja elokuvien keskellä. Halusin luoda maailman, joka on oikeasti olemassa ja johon katsoja uppoutuu mukaan. Performanssi on katsojalle todellisuutta eikä ruudun kautta tapahtuvaa toimintaa. Tämä on hyvin vaikuttava elementti ja sitä hyväksi käyttämällä halusin saada katsojat miettimään tärkeitä kysymyksiä esimerkiksi yksinäisyyttä ja siitä selviämistä sekä omien valintojen vaikutusta.

Seuraa kysymys miksi taidetta ylipäättään katsotaan? Mihin katsoja tarvitsee tätä kokemusta? Tarvitseeko ihminen kokemusta? Luulen, että katsoja kaipaa elämässään tunteita, joita voi olla vaikea purkaa muualla. Tunnereaktiot ja vasteet niille voivat olla syitä mennä katsomaan esittävää taidetta. Taiteesta voi myös saada uutta inspiraatiota, johon pyrin Recover Laboratoryssa. Halusin ravistella katsojan oletusta omasta elämästään ja valinnoistaan. Normien rikominen ja paikan vaihtaminen ovat voimakeinoja ravistelulle. Yksi näistä keinoista oli lähettää katsojat reitille yksi kerrallaan. Taiteen kokeminen yksin voi antaa rehellisen reaktion ilman ulkoista painetta.

”Elämys on kokemuksen muoto, johon liittyy omakohtaisesti koettua innostusta, kiihtymystä tai harmonian saavuttamista ja joka siten erottuu jatkuvasti tapahtuvista kulttuurituotteiden kohtaamisesta” (Linko 1998, 9 ja 12) (Mäkelä-Eskola, 2001, 37)

5 Tunteiden ja aistien herättäminen katsojassa

”Taide koetaan aistien välityksellä: musiikki vetoaa ensisijaisesti kuuloaistiin, kuvataide näköaistiin ja kirjallisuus toimii aistimusvoimaisten mielikuvien varassa. Samalla nämä aistimukset ja mielikuvat kytkeytyvät niihin kokemussisältöihin, joiden varassa taide toimii ja jotka liittävät yksittäiset teokset taiteen traditioihin ja maailmaan” (Heinonen, 2014, 10)

Kokemuksellisen ja osallistavan sirkusperformanssin ero tavanomaiseen katsoja-esiintyjä suhteeseen esityksessä on moniaistillisuus. Aisteja voi stimuloida niitä voimistamalla tai poissulkemalla. Katsoja ei istu katsomossa katselemassa, vaan osallistuu esitykseen. Tällöin voidaan käyttää katsojasta sanaa osallistuja. Recover Laboratoryssa yksi vaikutuskeinoista oli stimuloida aisteja joko lisäämällä ärsykeitä tai sulkemalla pois muita aisteja esim. täydellinen pimeys ja lattialle sirotellut makaronit, joiden päälle astuttaessa kuului rasahduksia ja materiaalia oli miltei mahdoton tunnistaa. Seuraavaksi käsittelen vaikutuskeinoja esityksen eri vaiheissa.

5.1 Ennen esitystä

Esitystila, jätevedenpuhdistamo, oli itsessään jo aisteja herättävä. Esitys alkoi suuren nosto-oven luota. Tunnelma oli jo alusta alkaen latautunut katsojamäärän pienuuden ja ennakkovalmistelujen, kuten kutsun ja salaisen aloituspaikan vuoksi. Tavoitteeni valmisteluiden avulla oli luoda salaperäinen ja yhteisöllinen tunnelma jo ennen esityksen alkua. Lisäksi salaperäisyys ja erityinen esityspaikka toimivat hyvin esityksen markkinoinnissa.

5.2 Alku

Esitys alkoi labyrintin vartijoiden, hahmojen, jotka johdattivat yleisöä matkan ajan, kutsulla sisään. Yleisölle puettiin heijastinliivit päälle, jotta heidät tunnistaisi osallistujiksi. Hahmot sekä tunnuksenomainen pukeutuminen loivat yleisölle tunnelman, että he ovat osa ryhmää. Pukeutuminen oli osa alkurituuaalia, jolla syvennettiin jännittävää tunnelmaa.

Johdattajahahmot jakoivat reitin alussa ohjeita ja kertoivat tulevasta matkasta sekä yksinäisyydestä. Hahmot olivat yleisölle turva omituisessa maailmassa ja heidän puoleensa pystyi kääntymään, jos siltä tuntui. Hahmot olivat linkki normaalin maailman (yleisön) ja ihmemaailman välillä ja heidän tehtävänsä oli johdattaa kierrosta. Mielestäni hahmot onnistuivat hyvin tehtävässään ja onnistuivat luomaan luottavaisen tunteen yleisöön.

Reitin alku muodostui jättimäisestä käytävästä, joka oli valaistu kynttilöin. Valaistus oli näin ollen erittäin hämärä ja tie vei alaspäin maan alle. Hämyryys ja se, että aina ei tiennyt mihin astui, vaikutti jännittävällä tavalla yleisöön. Tämä oli ensimmäinen perspektiivihäiriön paikka. Perspektiivihäiriöllä tarkoitetaan tunnetta, jolloin tilan hahmotus hämärtyy eikä katsoja pysty havaitsemaan kuinka pitkä matka on mihinkin ja mihin seuraava askel astutaan. Tätä käyttämällä pystytään luomaan taianomainen ja epätodellinen tunnelma, mikä on omiaan labyrintin luomisessa sekä katsojien uppoutumisessa vallitsevaan maailmaan. Kokemus tuntuu koko kehossa ja aistit herkistyvät.

Alkumatka oli johdattelua tulevaan. Kulkiessani ryhmän mukana huomasin tiivistyvän jännityksen sekä hiljaisuuden, joka vallitsi yleisön joukossa. Alkumatkasta huomasin eroavaisuudet yksilöiden välillä. Jotkut kulkivat lähellä johdattajia ja saattoivat jopa pitää ystäviään kädestä kiinni. Toiset taas vaelsivat yksin ja halusivat tutkia jokaisen kolon. Mielestäni tämä oli hyvä merkki yksilön vapauden onnistumisesta, sillä jotkut olivat sisäistäneet tämän hyvin eivätkä aina seuranneet muita.

Käytävällä kaikui ääninauha, jossa puhuttiin vapaudesta ja yksilöistä. Nauha oli tarkoituksella epäselvä ja siinä esiintyi kaksi ääninauhaa päällekkäin. Katsojat pystyivät tunnistamaan puheensorinasta lähinnä yksittäisiä sanoja tai lauseita kuten ”täällä vapaus on sinulla”. Ääninauha kaikui jännittävänä isoilla käytävillä ja loi tunnetta erikoisesta maailmasta ja siihen uppoutumisesta sekä viittasi tulevaan matkaan.

5.3 Sisään reitille

Johdattajahahmot johdattivat yleisön labyrintin varsinaiselle portille, joka sijaitsi maan alla jättimäisen käytävän varrella. Sisäänkäynti oli rakennettu Anna Björklundin tekemän videoinstallaation äärelle. Olimme ripustaneet jättimäisen valkokankaan, jolle heijastettiin video nielusta sekä tutkivasta silmästä. Aina nielun avautuessa labyrintin johdattajahahmo päästi yhden katsojan kulkemaan sisään nielusta. Muut katsojat odottivat vuoroaan eivätkä nähneet minne edellä menijä katosi. Videon tarkoitus oli korostaa sitä, että reitti on matka sisälle itseensä ja katsojan on määrä tarkastella omia tuntemuksiaan sisällä labyrintissa. Johdattajat valitsivat sattumanvaraisesti katsojien kulkujärjestyksen, joten ikinä ei voinut tietää milloin oma vuoro koittaa. Jokaisen oli määrä aloittaa yksinäinen kulkunsa tästä. Suuren kankaan läpi meno ja videoon sisälle astuminen olivat viimeiset riitit maailmaan uppoutumiselle. Sen jälkeen oli määrä olla uppoutuneena täysin labyrintin maailmaan ja ymmärtää oma yksinäisyytensä.

Videon takaa paljastui labyrintin toinen perspektiivihäiriö sekä utuinen ääninauha. Perspektiivihäiriö luotiin heijastamalla kohti kulkevaa katsojaa valo ja savu-verho. Tällöin ei näe mitä edessä on, kuinka pitkä matka sinne on ja lisäksi katsoja ei näe savuverhon alle, jolloin katsojan mittasuhteet vääristyvät. Omia jalkojaan ei näe eikä hahmota meneekö lattia ylös vai alaspäin, vaikka kyseessä on suora käytävä. Kyseinen kohta oli palautteen mukaan varsin vaikuttava osuus labyrinttia. Tällöin katsojat pystyivät päästämään irti todellisuudesta ja uppoutuminen maailmaan oli konkreettista. Suuntavaiston menetys tuntui erityisesti tässä kohdassa. Käytävän päässä odottivat korkeat portaat, jotka johtivat itse huoneosuuteen.

5.4 Tilat

Erilaisia elementtejä sisältävät tilat alkoivat portaiden yläpäästä. Niiden tarkoitus oli herättää erilaisia tuntemuksia ja saada katsojat suhtautumaan arkielämään uusin silmin. Tavanomaisista esityksistä ja galleriatiloista poiketen katsoja sai vapaasti koskea ja tunnustella tiloissa esiintyviä tavaroita. Mielestäni jokainen tila oli oma taideteoksensa, joihin oli lupa uppoutua. Täällä saattoi myös törmätä muihin yleisön osallistujiin ja yleisön omalle vastuulle jäi, ottivatko he kontaktia toisiinsa vai eivät. Mielestäni katsojien kohtaaminen keskenään oli hyvä ratkaisu, sillä täten he joutuivat ehkä kiusalliseen tilanteeseen, jossa ei voinut tietää miten toimia. Tämä herättää aina ajatuksia ja ohjaajana toivoin keksiväni tavan saada ihmiset miettimään kiusaantunen olotilansa syitä ja seurauksia.

Mielestäni tämä osuus käsitteli kaikkein eniten katsojan vastuuta ja heidän valintojaan. He saivat käyttää niin paljon aikaa kun halusivat. Osa katsojista kiirehti toisten tahdin vuoksi, osa pysyi rauhallisena. Mielestäni tämä oli hyvä paikka miettiä omaa suhtautumistaan taiteeseen ja itsenäisyyteen taiteen katselijana. Taiteilijat olivat rakentaneet puitteet, joihin katsoja saattoi uppoutua ja halutesaan löytää sieltä mitä mielenkiintoisimpia seikkoja. Kahdessa tiloista oli esiintyjät. Toinen heistä oli alasti, joka hämmensi joitain katsojista entisestään. Huoneessa oli kyse tunteiden istuttamisesta pelkistettyyn ja paljaaseen ihmisruumiiseen, joka oli lähtökohtaisesti tyhjä. Katsojien vapaus oli jälleen valita oma suhtautumisensa. Toivoin, että katsojat myös ymmärtäisivät sen, että oman suhtautumisensa voi valita ja jos alastoman ihmisen näkeminen kiusaannuttaa tai naurattaa siihen on jokin syy ja sitä tulisi miettiä.

5.5 Käsilläseisontaosuus

Hyvä esimerkki katsojan vastuusta oli performanssin keskivaiheella alkavan käsilläseisontaperformanssin odotus. Katsojat päätyivät yksi kerrallaan hämäämään huoneeseen, jossa pyöri video. Videon tarkoitus oli olla tylsä ja vähän aistiärsykeitä herättävä. Katsojat joutuivat odottamaan huoneessa jopa 25 minuuttia ennen esityksen alkua. Toiset katsojat kokivat tämän häiritseväksi, toiset taas arvostivat rauhaa ja aikaa istua aloillaan mikä katsojalle tarjottiin. Tässä kohdassa yleisön vastuu oli viihtyä itsekseen ja viihtyä keskenään. Katsojilla oli mahdollisuus jutella toisille katsojille, mahdollisuus olla rauhassa tai ajatella omia asioitaan. Jälkeenpäin katsojat kysyivät minulta syytä miksi he joutuivat odottamaan niin kauan ennen esitystä. Koin hankalaksi vastata tähän kysymykseen, koska halusin katsojien oivaltavan rauhoittumisen tärkeyden myös esityksen sisällä. Perinteisesti katsoja on voinut tottua saamaan ärsykeitä tasaisesti koko esityksen ajan, joten halusin rikkoa tätä kaavaa.

Itse käsilläseisontaosuus oli Pauliina Toivion opinnäytetyö. Hän oli labyrintin sydän, olio jonka tavallista olemista ja elämistä katsojat pääsivät tarkkailemaan lähietäisyydeltä. Toivion teos käsitteli elämän kiertoa. Elävä olento voi elää elämänsä juuri niin kuin itse haluaa, ilman, että häntä arvostellaan ja tuomitaan siitä. Tämä olio liikkui omalla tavallaan ja se oli hänen juttunsa. Olion materiaali perustui runoon:

Neljä käärmettä liukuu

liukuu kuopassa

ei syödäkseen

ei juodakseen

ei rakastaakseen

vaan vain liukuakseen

Myös labyrintin muut eliöt liittyvät tähän runoon, koska heitä oli neljä kappaletta.

5.6 Loppureitti

Käsilläseisontaosuudesta labyrintin vartijat johdattivat katsojat yhdessä loppureitille. Reitti koostui tilataideteoksista, jotka muodostuivat ääniteoksista, valosta ja sirkuksesta. Loppureitillä nähtiin koskettava kuutio-esitys, jonka tarkoitus oli rauhoittaa ja esittää luonnollista liikettä. Katsojat kulkivat kuution ohi suuriin vedenpuhdistushalleihin, joissa oli isoja vesialtaita. Vesi elementtinä oli hyvin vahvasti mukana teoksessa. Vesi symbolisoi puhdistumista ja uusia ajatuksia, mikä oli yksi teoksen tarkoituksista. Rauhoittava musiikki taustalla toi miellyttävän tunnelman ja tilaa uusille ajatuksille. Aivan reitin lopussa katsojat johdatettiin suuren vesipyörteen äärelle, jossa katsojilla oli mahdollisuus rauhoittua katselun mahtavaa vesipyörrettä. Johdattajahahmojen opastuksella jokainen sai jättää haluamansa toiveen tai ajatuksien, mikä toimi pienenä puhdistusriittinä.

Katsojat kävelivät johdatetusti reitin loppuun suurta tunnelia pitkin. Loppumatka oli sama kuin alkumatka ja ympyrä sulkeutui saman ääninauhan kuulemiseen kuin alussa. Palautteen mukaan ääninauha avautui lopussa paremmin ja ikään kuin sinetöi reitin merkityksen. Tässä vaiheessa yleisö oli yleensä hiljaa ja omissa ajatuksissaan. Viimeisenä toimena katsojat riisuivat heijastinliivinsä eli päästivät irti roolistaan labyrintissä, pesivät kätensä ja poistuivat ulos. Käsien pesu ja riisuutuminen olivat osa puhdistautumisriittiä ja hyvästien jättöä, mikä on tärkeä osa osallistavaa esitystä.

5.7 Esityksen jälkeen

Katsojien tullessa ulos, pihalla odotti pieni kahvio ja palautelomakkeet. Olin lukenut etukäteen, että vahvojen ja vaikuttavien esitysten jälkeen on hyvä antaa katsojille hetki palautumiseen. Esitys saattaa olla henkisesti rankka ja sen vuoksi lopetuksen on oltava rauhallinen. Katsojat saivat jakaa mielipiteitään ja keskustella työryhmän kanssa. Lisäksi keräsin palautelappuja, jotka useimmat katsojista täyttivät mielellään.

Ulkopuolella pystyi seuraamaan katsojien reaktioita selkeämmin kuin esityksen ollessa käynnissä. Jotkut jäivät kahvioon, jotkut kävelivät suoraan pois. Eräs tuttu kertoi, ettei pystynyt puhumaan kenenkään kanssa esityksen jälkeen, vaan hänen täytyi saada olla yksin ja käsitellä omia ajatuksiaan. Toiset taas kiittelivät palautumishetkestä ulkopuolella, sillä se oli helpottanut jäsentämään ajatuksia. Usein kahvila oli melko hiljainen paikka ja monet tulivatkin halaamaan minua esityksen jälkeen. Jotkut itkivät ja jotkut kuiskailivat. Luulen esityksen olleen vaikuttava kokemus varsinkin katsojille, jotka eivät ole kokeneet osallistavaa esitystä ennen. Toisille katsojille teos ei ollut niin vahva kokemus. Jälleen katsojat jakoutuivat ja reaktioita oli hankala arvata ennalta. Reaktioihin vaikuttavat niin paljon katsojien oma sen hetkinen tilanne, menneisyys sekä mielipiteet.

6 OSALLISTAVAN ESITYKSEN HAASTEET

Ensimmäisessä versiossa Recover Laboratorya testasin yleisön vastuuta esityksen lopussa. Halusin esityksen loppuvan niin, että esiintyjät poistuvat lavalta vaivihkaa ja yleisö jää tilaan keskenään. Esityksen ei ollut tarkoitus loppua mihinkään tiettyyn pisteeseen, vaan jatkua kunnes katsojat sen itse lopettavat. Viimeinen kuva näyttämöllä oli rauhallinen musiikki ja katosta hiljakseen tippuva kultakimalle. Halusin saada katsojalle aikaan olon, että hän on kurkistanut maailmaan, joka labyrintin sisällä piilee, mutta nyt hän pystyy myös katsomaan tyhjää lavaa tuntien mielihyvää pelkästä omasta olemassaolostaan. Esityksen yksi tärkeistä teemoista oli katsojan yksinäisyys, vastuu ja se, että jokainen ihminen, sekä esiintyjät että katsojat ovat yksilöitä, jotka itse päättävät tunteistaan sekä esityksen aikana että esityksen jälkeen ja sitä ennen omassa elämässään.

Kyseinen loppukohtaus aiheutti ristiriitaista palautetta, kuten olin ennalta aavistanutkin. Toisten mielestä oli kiusallista joutua jäämään keskenään yleisön kanssa. Hämmennys oli ollut suuri eikä oikein tiennyt mitä olisi pitänyt tehdä. Toiset taas kiittivät herkästä ja vaikuttavasta tunnelmasta esityksen loputtua. Yhteisöllisyys ja lempeys tilassa olivat olleet käsin kosketeltavia. Katsojien oli määrä nousta ylös ja kävellä ulos tilasta, kun tunsivat itse olevansa siihen valmiita. Muutama viikko esityksen jälkeen sain kommentin eräältä katsojista, että hänen n. 40-vuotias miehensä oli ollut esityksen jälkeen aivan hämillään ja ihmetellyt, että mistä oikein oli kyse ja että taidetta on vaikea ymmärtää ja oli ollut paljon kiusallisia hetkiä. Mies oli jatkanut esityksestä puhumista kotonaan miltei päivittäin, kunnes vaimo oli vastannut hänelle ”huomaatko, että ihmettelet vieläkin esitystä ja sen aiheuttamia kummallisia tunteita, nyt taide vaikuttaa sinuun”. Tämän jälkeen mies oli jälleen ollut ymmällään ja todennut, että niinpä se vain taisi vaikuttaa kun vieläkin mietityttää.

Tällaista loppua ei kuitenkaan koettu enää Recover Laboratoryn opinnäytetyöversiossa. Molemmissa versioissa yleisö joutui odottamaan keskenään käsilläseisontaesityksen alkamista, mikä hämmensi katsojia. Tällä valinnalla halusin korostaa katsojien vastuun säilymistä esityksen sisällä myös silloin, kun he jou-

tuvat tekemisiin toistensa kanssa. Halusin, että katsoja kokee olevansa itsensä samalla tavalla vastuussa myös performanssin aikana, kun hän on esimerkiksi kadulla kävellessään. Taiteilijat ovat luoneet maailman, mutta tässä maailmassa katsoja päättää itse miten siihen suhtautuu.

Osallistavan esityksen ongelma, kuten varmasti monien muidenkin esitysten on se, että se jakaa mielipiteitä. Mielipiteet voivat olla raadollisia tunteenpurkauksia. Oma kokemukseni kokemuksellisen sirkusesityksen ohjaamisesta oli se, että valintoja piti tehdä paljon, mutta mikään valinnoista ei tuntunut olevan oikea eikä väärä, sillä tiesin, että yleisö jakautuu joka tapauksessa. En halunnut myöskään tehdä valintoja helpoksi eli niin, että tekemieni valintojen seuraukset olisivat aina olleet se mukavin vaihtoehto yleisölle. Esimerkiksi aiemmin kertamani odotustilanne ennen esitystä tai erilaiset omituiset hahmot labyrintin sisällä, joiden tarkoitus oli nimenomaan ravistella yleisöä ja katsojien mukavuusalueita.

Mäkelä-Eskola kertoo tutkielmassaan teatterikatsojan tunneresonanssista, että osallistuminen ei kuitenkaan aina ole kaikkien mielestä hyvä ratkaisu. Lainaus teatteriohjaaja Ritva Arvelolta:

”Olen tutkiskellut, miksi en pidä siitä, että eristys näyttämön ja katsomon väliltä kokonaan poistetaan. (Esityksen ei välttämättä tarvitse olla ramppi eikä valomuu-ri, mutta jokin sen täytyy mielestäni olla).” (Arvelo 1965) (Mäkelä-Eskola, 2001, 7)

Kuten edellä mainitussa lauseessa kerrotaan, kaikki eivät pidä osallistumisesta. Tämä on hyvä tiedostaa osallistavaa esitystä tehdessä. Joillekin jo pienieleinen osallistuminen voi olla liikaa, toisille taas mikään ei ole tarpeeksi. Arvelon kommentti on peräisin 60-luvulta, joten tähän päivään mennessä ilmapiiri on varmasti muuttunut jonkin verran. Yleisö on voinut tottua kokeilevampiin esityksiin ja sillä on luultavasti enemmän kokemusta osallistavista esityksistä, joten osallistuminen ei välttämättä tunnu enää niin jännittävältä. Kysymys on myös kulttuurisidonnainen, sillä suomalaisessa kulttuurissa on tavanomaista välttää fyysistä kosketusta ja oman tilan arvostus on suuri, mikä voi vaikeuttaa lähelle tulevan näyttelijän vastaanottoa. Toisaalta tämä voi olla erittäin arvokas keino vaikuttaa kulttuurisidonnaiseen tapaan ja täten ravistella katsojia ja antaa ko-

kemuksia erilaisesta käyttäytymisestä. Esimerkkinä Helsingissä vastikään järjestetty katuperformanssi, jossa esiintyjä seiso i kadulla ”halaa minua - luotan sinuun”- kyltin kanssa. Esitys keräsi paljon positiivista huomiota ja osaltaan vaikutti suomalaiseen kulttuuriin. Mielestäni tällainen performanssi voi toimia hyvin maassa, jossa ei ole totuttu läheisyyteen.

7 OHJAUKSELLISIA KYSYMYKSIÄ

Ohjausprosessin aikana jouduin käsittelemään paljon kysymystä mikä on oikea ratkaisu ja mikä väärä. Millainen on hyvä ratkaisu esitystä tehdessä. Näihin kysymyksiin ei varmasti tule vastausta pitkään aikaan, sillä uskon, että kokemus luo tässä asiassa parhaan tietopohjan. Ajattelun tuloksena päättelin, että ei ole olemassa oikeita tai väriä ratkaisuja, on olemassa vain ratkaisuja, jotka johtavat eri asioihin, joista kumpikaan ei ole oikea eikä väärä. Se on vain erilainen.

”Arvostukseen vaikuttavat useat tekijät, esimerkiksi normit, jotka jokin yhteisö on sellaiseksi julistanut. Normeja, jotka ovat ”standardiarvostuksia” (Hofstede 1991, 27) syntyy myös yksilöiden tunnepitoisen ajattelun pohjalta, jolloin näin syntyneiden tabujen ja moraalisääntöjen rikkominen aiheuttaa voimakkaita vastareaktioita rikkojaa kohtaan. Yleensäkin arvoin sisältyy tunteita, joiden pohjalta arvostus syntyy, mistä taas seuraa, että arvoteoreettinen hyvä on yhdelle sitä ja toiselle tätä. Sen sijaan eettinen hyvyys pysyy muuttumattomana.” - - (Mäkelä-Eskola, 2001)

Edellä olevassa lainauksessa käsitellään mielestäni hyvin kysymystä, jonka kanssa jouduin itsekin taistelemaan ohjaajana. Kuinka paljon on lupa ”järkyttää” katsojaa? Missä menee raja tai onko rajaa ylipäätään? Kuinka paljon katsojaa täytyy varoitella etukäteen? Itse lähdin teoksessa siitä lähtökohdasta, että ajattelen katsojan parasta, mutta en helpointa vaihtoehtoa. Halusin antaa katsojien omille ajatuksille mahdollisimman paljon tilaa luomalla stimuloivan ympäristön, jossa ajattelu on mahdollisimman vilkasta. Kuitenkin ymmärsin riskin, että valintani ohjaajana tulevat jakamaan mielipiteitä, varsinkin silloin kun valinnat poikkeavat standardista. Suurin esimerkki lienee esitystilän valinta. Koin paljon painetta kouluympäristössä tilavalintani riskeistä. Halusin kuitenkin pitää tilan, sillä mielestäni se oli paras mahdollinen paikka teokselle. Yksi tavoitteistani oli tehdä opinnäytetyö erilaiseen tilaan, pois turvallisesta kouluympäristöstä. Tällä keinolla halusin teokseni olevan esimerkki siitä, että taidetta voi luoda melkein mihin tahansa. Yleisössä oli paljon taideakatemian opiskelijoita ja toivoin, että heidän ajatuksensa uusista ympäristöistä ja esityskeinoista heräisivät.

7.1. Sääntöjen noudattaminen ohjaajana

Filosofi Uno Saarnion lause:

”Jos jonkin esiintymän on todettu sisältävän eettistä hyvää, niin sitä on siinä huolimatta siitä, miten sitä arvostetaan: arvostetaanko se hyväksi vai pahaksi, edulliseksi vai epäedulliseksi, miellyttäväksi vai epämiellyttäväksi.” (Eskola-Mäkelä, 2001,19)

Teoksen ohjaajana piti miettiä yleisön turvallisuutta ja sitä miten paljon turvaa tulee luoda. Omat lähtökohtani olivat ne, että halusin tuoda mahdollisimman paljon esille erilaista ympäristöä, uudenlaista lähestymistapaa sirkukseen ja ravistella katsojien normaalia esityskokemusta. Näiden lähtökohtien perusteiden mukaisesti halusin viedä tekemäni ratkaisut mahdollisimman ääripäihin esimerkiksi valaistuksessa. Näissä ratkaisuissa tuli Suomen laki vastaan. Halusimme esimerkiksi tehdä pilkkopimeän käytävän, jota pitkin olisi ollut määrä kulkea pelkän tuntoaistin varassa. Tämä osoittautui mahdottomaksi, koska lain mukaan jokaisessa tilassa, missä liikkuu ihmisiä, täytyy olla ulospääsy-kyltti, joka ilmeisesti olisi pilannut kyseisen pimeän käytävän. Mielestäni tässä tapauksessa säännön noudattaminen olisi ollut täysin turhaa. Tästä nouseekin esiin kysymys: pitääkö taiteen noudattaa lakeja? Mielestäni lakeja voi joissain tilanteissa rikkoa, kunhan siitä ei seuraa haittaa kenellekään ihmiselle. Tässä tapauksessa haitta olisi ollut näköaistin menetys. Kuitenkin tämä ratkaisu olisi ollut mielestäni hyvä, sillä se olisi antanut katsojille uudenlaisen kokemuksen.

”Kuten Saraviita on todennut, eräs keskeisimpiä taiteen vapauten liittyviä erityisongelmia on se, että tietyt kokeilevat taidemuodot ja eräät taideteokset herättävät aggressiivisia reaktioita ja tuottavat ennakkosensuuri- ja sanktiointivaateita (Saraviita 2005, 436–438). Torjuntaoikeudellinen taiteen vapaus voi näin joutua kollision näitä sanktiointivaateita toteuttavien rikoslain kriminalisointien kanssa. Se voi olla ristiriidassa monien kriminalisointien kanssa. Tavallisimmin kysymykseen tullevat epäsiiveellisten ilmaisujen, uskonrauhan rikkomisen tai kunnianloukkauksen kriminalisoinnit. Taiteellisella ilmaisulla onkin aina rajansa, joiden määrittely merkitsee aina arvopunnintoihin perustuvia valintoja. Noiden arvopunnintojen taustalla on hyvin vaikeasti määriteltävissä oleva julkisen moraalin käsite (Ks. esimerkiksi miten Jyränki 2007 kuvaa julkisesta moraalista kumpuavan epäsiiveellisyyden oikeudellisen käsitteen kehittymistä. Taiteen etiikkaan ja julkiseen moraaliiin liittyvästä taidefilosofisesta keskustelusta ks. Gylling 2007.)” (Rautiainen, 2007, 71)

Vaikka Recover Laboratoryssa ei nähty näin rajuja kannanottoja, mielestäni taiteilijoiden ja työryhmän on hyvä käydä läpi taiteilijan vapauten liittyviä seikkoja.

Täytyy myös muistaa, että rajoitusten lisäksi laki on taiteilijan puolella. Suomi on allekirjoittanut 43 muun maan kanssa Euroopan ihmisoikeuslain, jonka 10 artiklan mukaan

”Jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta.” (Wikipedia, 2015)

7.2. Ohjaajan vastuu

Oman taidekäsitykseni mukaan taiteilijan yksi tehtävistä yhteiskunnassa on tarkkailla yhteiskuntaa ikään kuin ulkopuolelta ja tuoda julki epäkohdat, joita tarkkailunsa tuloksena huomaa. Taiteen avulla voidaan kääntää huomio epäkohtiin, joihin yhteiskunnan huomio ei välttämättä muutoin kiinnittyisi. Kyseinen tehtävä voi olla ikävä ja tuoda esiin myös ikäviä piirteitä, jotka voidaan pyrkiä järjestelmällisesti peittämään. Taide voi täten olla jopa yksi keino korruption välttämiseen yhteiskunnassa. Taide on väylä julkiseen sananvapauteen, jota yhteiskunta välttämättä tarvitsee.

Taiteilijan tavoite voi olla katsojien vieminen pois mukavuusalueiltaan ja haastaa heitä ylittämään itsensä. Kuitenkin päädyimme olemaan tekemättä pimeää käytävää, koska esiin nousi vastuukysymys. Kuka on vastuussa katsojasta esityksen sisällä? Tässä tapauksessa ilmeisesti vastuu olisi voinut langeta koululle. Tämän vuoksi jätimme joitain haluamiamme kohtauksia pois. Ratkaisu oli ristiriidassa sen kanssa, että Recover Laboratory-esityksen yksi pääpiirteistä on katsojan vastuun lisääminen omasta viihtyvyydestään tilassa, jonka taiteilijat ovat katsojia varten luoneet. Osa katsojista voi kokea lain vaatimien puitteiden puuttumisen turvallisuusriskiksi ja hätääntyä tämän vuoksi. Toisille se saattaa taas olla inspiraation lähde ja he voivat tuntea vapauden paremmin kuin valvotussa ympäristössä. Katsojan vastuun määrittely ohjaajana on vaikea kysymys: olenko vastuussa siitä, jos katsoja saa paniikkikohtauksen pelottavassa kohdassa? Olenko vastuussa katsojien viihtymisestä? Voinko sanoutua irti vastuusta? Onko vastuussa esiintyjä vai ohjaaja?

Recover Laboratoryssa pyrimme ohjeistamaan yleisöä ennakkoon mahdollisimman suoraan ja kertomaan mistä on kyse. Tämä osaltaan toimi yleisön valikoitumisena. Aremmat katsojat tiesivät, ettei esitystä ehkä kannata tulla katsomaan, mikäli pelkää pimeitä ja korkeita paikkoja. Toisaalta taas ennalta varoitaminen saattoi sisältää juonipaljastuksia ja luoda ennako-odotuksia jostain mikä ei toteutunutkaan. Itse olisin halunnut olla paljastamatta niinkään paljoa etukäteen, mutta yleisten sääntöjen vuoksi tähän oli taivuttava.

Vastuukysymyksen johdosta päädyin pohtimaan katsojan vastuuta tarkemmin. Oliko esityksemme vastuukysymys siksi niin tärkeä, että katsojien riskit teoksemme sisällä vaikkapa kompastua olivat suuremmat kuin tavallisessa teatteriympäristössä. Kuitenkin yhtälailla kompastumisen vaara on olemassa pimeässä teatterisalissa kuin sisällä jätevedenpuhdistamolla. Ero on siinä, että teatteritila on suunniteltu yleisötapahtumaan toisin kuin jätevedenpuhdistamon hallit. Toisaalta taas taiteen tehtävä on ylettyä kaikkialle yhteiskuntaan, myös paikkoihin, joihin sitä ei ole suunniteltu. Taidetta on viedä yleisö sinne, minne se ei arvaisi joutuvansa. Toisaalta se sisältää aina riskin. Yksi syy siihen, ettemme voineet paljastaa esityspaikkaa etukäteen muille kuin lipun varanneille liittyi juuri tilan sisältämiin riskeihin. Tietoa olisi voitu pahimmassa tapauksessa käyttää hyväksi todella vaarallisissa tarkoituksissa esimerkiksi biologisen asean tuomisessa puhdistamolle esityksen katsojan toimesta. Taitelijan on hyvä tiedostaa tällaisten riskien olemassaolo, vaikka se on häviävän pieni. Tähän liittyy suuresti vastuukysymys, joita on tärkeä miettiä esitysten luomisvaiheessa.

7.3. Ohjaajan vallankäyttö

”Teatteritaiteen pelikentällä näyttävät vallitsevan hyvin samanlaiset tausta-arvostukset, kuin muussa yhteiskunnassa: poliittinen tarkoituksenmukaisuus, taloudelliset intressit, taidemakujen taistelu ja ihmisten välinen kilpailu - siinä joitakin arvottamisperusteita, joiden pohjalta määritellään teatterille tehtäviä ja jotka osaltaan vaikuttavat myös teatteriyleisön asemaan. Tässä arvopelissä katsoja voi muuttua vallankäytön välineeksi ja hän saattaa joutua myös hyökkäilyjen kohteeksi. Tuleeko katsojasta myös teatteritekijän vihollinen, mikäli hän uskaltaa säilyttää oman arvomaailmansa, joka poikkeaa teatterin arvomaailmasta? Kysyä sopii: mahtuuko teatteritaiteen piiriin alkuperäinen eettinen ihmisyyys?” (Mäkelä-Eskola, 2001, 21)

Kyseissä lainauksessa oletetaan, että teatteriesitys voi sisältää tietynlaisia yhteiskuntaan sopivia sääntöjä. Esimerkkinä toimikoon länsimaisessa elokuvamaailmassa nähty amerikkalainen sankarihahmo. Hahmo ei ole koskaan vaikkapa venäläinen. Tällä tapaa kärjistettynä taide voi sisältää yhteiskunnalle sopivaksi katsottuja arvoja, joita pidetään ikään kuin itsestäänselvyytenä. Mielestäni taiteilijan on pyrittävä eroon kaikista näistä kirjoittamattomista säännöistä, mitä taiteen voidaan joskus olettaa sisältävän. Taiteen voidaan olettaa sisältävän esimerkiksi vain eettistä hyvyyttä kannattavia argumentteja, mutta joissain tapauksissa vastapuolen julkituominen voikin aiheuttaa halutun reaktion yleisössä. Mielestäni aihe on tärkeä myös silloin, kun ajattelen itseäni katsojana. Tehtäväni on katsoa jokaista taideteosta kriittisesti ja ymmärtää, että minun täytyy osata löytää taiteesta sen tarkoitusperät. Tällöin katsojasta voi lainauksen mukaisesti tulla teatteriesityksen vihollinen, jos hän ymmärtää toisin kun on haluttu esityksen taustapuolen. Esitys voi olla vaikkapa poliittisesti latautunut, jolloin esityksen päämäärä voi olla jotain muuta kuin taiteen kehittäminen ja se voi piiloutua korkeakulttuurin levittämisen ilosanoman taakse. Taiteella voidaan pyrkiä tällaisen vallankäyttöön, jolloin taiteilija mielestäni käyttää omaa asemaansa väärin. Mielestäni taiteilijan tulee pyrkiä sekä taiteen että katsojan vapauteen. Nämä asiat on hyvä tiedostaa ohjaamisessa, koska ohjaamiseen liittyy tietynlainen vallankäyttö ja on äärimmäisen tärkeää tuntea itsensä ja tarkoitusperänsä mahdollisimman hyvin, jotta vallan väärinkäytöltä vältyttäisiin.

8 TYÖRYHMÄN NÄKEMYKSIÄ YLEISÖSTÄ

On ylipäättään kysyttävä: aiheuttaako taide tunteita, kiihottaako se niitä vai herättääkö se jo olemassa olevia tunteita? Taide voi tuoda mieleen omasta menneisyydestä tuttuja hetkiä.

Haastattelin työryhmän jäseniä projektin jälkeen. Kysyin heiltä seuraavat kysymykset:

1. Minkälainen suhde sinulla oli katsojiin teoksessa?

Työryhmä koostui 12 henkilöstä, jolla kaikilla oli oma tehtävänsä, joten jokaisella oli erilainen suhde katsojiin. Tekninen henkilökunta kertoi pystyneensä seuraamaan katsojia lähietäisyydeltä, koska he olivat soluttautuneet labyrinttiin eivätkä olleet näkyviä hahmoja. Esiintyjät taas kertoivat olleensa samassa tilassa katsojien kanssa, mutta kuitenkin etäällä heistä.

2. Miten koit esiintyjänä/taiteilijana että katsojat reagoivat sinuun/taideteokseesi?

Taiteilijoiden vastauksissa tiivistyi se, että omia teoksia ei nähty yksittäisinä teoksina, vaan koko tila nähtiin yhtenä suurena teoksena ja muiden teokset täydensivät omaa taidetta esimerkiksi musiikin ja tilojen yhdistäminen.

3. Huomasitko katsojissa reaktioita? Minkälaisia ne olivat?

Työryhmän oli vaikeata havaita reaktioita esitysten aikana. Havainnot perustuvat palautteeseen ja ulkopuolella tehtyihin havaintoihin. Yleisesti ottaen katsojat tuntuivat olevan liikuttuneita esityksen jälkeen. Reaktiot, joita huomattiin, vaihtelivat ääripäistä toiseen. Toiset katsojat uskaltoutuivat lähestymään esiintyjä samaan aikaan kun toiset kiersivät esiintyjät kaukaa.

4. Millä tavalla katsojan tunteisiin voi mielestäsi vaikuttaa?

Jokainen työryhmästä oli vakuuttunut siitä, että katsojien tunteisiin on mahdollista vaikuttaa taiteen avulla. Sekä sirkus, video, musiikki että kuvataide koettiin

tunteita herättäväksi. Suurin osa työryhmästä vetosi tunteiden vaikuttamiseen aistien kautta. Kuvataiteen parissa työskennelleet pohtivat taiteen vaikutusta spontaanisti ihmisen menneisyydestä ja mielenmaisemasta johtuen, kuitenkin taiteilijasta riippumatta. Sirkusesiintyjät totesivat pystyvänsä vetoamaan katsojien tunteisiin oman läsnäolonsa vaikutuksella. Työryhmäläisiä oli yhteensä 14 ja heistä kyselyyn vastasi seitsemän eli puolet.

9 YLEISÖN PALAUTETTA RECOVER LABORATORYSTA

Esityksen näki yhteensä noin 200 katsojaa ja palautetta antoi 53 katsojaa. Palaute kerättiin kirjallisesti esitysten jälkeen palautelomakkeilla, joissa oli seuraavat kysymykset:

1. Mistä pidit esityksessä? Miksi?
2. Mitä olisit tehnyt toisin? Miksi?
3. Kaipasitko enemmän tietoa esityksestä? Oliko esitykseen helppo löytää? Oliko lippujen hankkiminen helppoa?
4. Oletko ollut aiemmin mukana osallistavassa esityksessä? Miltä osallistuminen tuntui Recover Laboratoryssa? Olisitko toivonut enemmän tai vähemmän osallistumista?
5. Terveiset työryhmälle

Katsojat kertoivat yleisesti pitäneensä osallistumisesta ja yksinäisyydestä. Sitä oli usein toivottu jopa lisää. Monet osallistujat pitivät siitä, että asioita sai tutkia rauhassa ja niihin sai koskea. Esitystä pidettiin unenomaisena, ihmemaailmana ja jotkut vertasivat sitä jopa pelimaailmaan. Yleinen mielipide vaikutti olevan, että maailma oli hyvin tavanomaisesta poikkeava ja siihen uppoutuminen oli helppoa.

Jotkut katsojista toivoivat enemmän valintojen mahdollisuuksia tai tehtäviä ratkottaviksi. Joitain pelotti yksinäisyys, toiset taas kaipasivat lisää omaa rauhaa.

Esityksen liput oli helppo varata ja löytää. Osallistujat pitivät salaperäisyydestä ja siitä, että paikkaa ei ollut tiedossa etukäteen. Harmittelua tuli esitysten määrän vähyydestä ja siitä, että liput myytiin loppuun.

Valtaosa katsojista ei ollut ollut mukana osallistavassa sirkusesityksessä aiemmin, mutta muissa esittävän taiteen osallistavissa kokemuksissa kyllä. Osallis-

tumista pidettiin yleisesti mukavana asiana ja monet vastasivat osallistumisen olleen sopivaa. Palaute oli erittäin positiivista ja saimme paljon rohkaisua tulevaisuutta varten.

Reaktioita on helppo synnyttää ja joskus taiteilija pystyy oletamaan yleisön reaktion ja varautumaan siihen ennalta. Itse pidän hyvänä lähtökohtana sitä, että en aseta juuri minkäänlaisia ennakko-oletuksia katsojia kohtaan, koska ikinä ei voi tietää varmasti mitä tuleman pitää ja oletukset saattavat aiheuttaa pettymyksiä ja hämmennystä.

Varsinkin katsojien ehdollistuneet reaktiot ovat vaikeasti arvattavissa. Ehdollistunut tunnereaktio tarkoittaa esimerkiksi sitä, että koira on joskus aiemmin purrut henkilöä, jonka seurauksena on ollut kipu, joten myöhemmin koiran nähdessään henkilö pelästyy ja pelkää kipua. Tällaisia reaktioita voi olla monenlaisia ja ne voivat purkaantua herkästi esittävän taiteen parissa. Tästä syystä jotkin ärsykkeet eivät tunnu toisille samalta kuin toisille esimerkiksi Recover Laboratorissa esiintyneet korkeat paikat tai pimeät käytävät saivat erilaista palautetta: toiset halusivat lisää ja toisille se oli liikaa. Taiteilijana herättää ristiriitoja, että mennäänkö kultaista keskitietä ja tehdäänkö kaikille sopivia ratkaisuja vai uskaltaudutaanko ääripäihin. Itse ohjatessani olisin halunnut pyrkiä jopa rajumpiin valintoihin, koska uskon voimakkaiden kokemusten vahvistavan ihmistä. Kuitenkin Suomen lainsäädäntö ja turvallisuusvaatimukset kielsivät meitä tekemästä tiettyjä asioita esimerkiksi ahtaita käytäviä.

10 POHDINTA OHJAAMISEN JA TEOKSEN JATKOSTA

Kirjallisen opinnäytetyöni tekovaiheessa olen oppinut jäsentämään ja syventämään ajatuksia, joita minulla on jo taiteellisen opinnäytetyön aikana ollut sekä saanut paljon uutta tietoa ja oivalluksia. Olen löytänyt uusia lähestymistapoja osallistavan esityksen luomiseen sekä oppinut katsojien asemasta esittävän taiteen saralla.

Katsojan tunteisiin on mahdollista vaikuttaa hyvinkin paljon, mutta keinot ja tavoite täytyy olla selvät. Tietoa aiheesta löytyy paljon teatterin parista ja yllättävistä paikoista esimerkiksi psykologiasta. Lisäksi keskustelu esittävän taiteen ammattilaisten kanssa heidän kokemuksistaan on hyvä lähde. On hankalaa yksiselitteisesti saada aikaan jokin tietty tunne kaikilla katsojilla samaan aikaan, koska reaktioon vaikuttavat katsojan omat kokemukset ja menneisyys. Uskon, että kokemus ohjaajana sekä esitysten osallisena tuo tullessaan uusia keinoja ja lähestymistapoja osallistavien esitysten ohjaamiseen. Lisäksi hyvä ihmistuntemus ja tarkkaavaisuus ympäristöä kohtaan ovat tarpeen.

Sekä kirjallinen että taiteellinen opinnäytetyöni ovat vaikuttaneet omaan taiteelliseen kasvuuni merkittävästi. Olen oppinut paljon asioita muista taiteen lajeista, oppinut työskentelemään poikkitaiteellisessa ympäristöstä ja sitä kautta löytänyt uusia työskentelytapoja.

Molemmat opinnäytetyöni ovat avartaneet näkemystäni taiteesta ja siitä, kuinka miltei mikä tahansa on mahdollista taiteen saralla. Lisäksi olen oivaltanut sen, että suunnittelu on tärkeää, mutta vielä tärkeämpää on elää hetkessä ja osata reagoida yllättäviin tapauksiin. Kaikki asiat järjestyvät, mutta järjestystapa voi olla erilainen kuin suunniteltu. Muutosta ei pidä säikähtää, vaan se täytyy nähdä voimavarana. Tällöin taiteellinen työskentely on hedelmällistä.

Kirjallista opinnäytetyötä voisi viedä eteenpäin tutkimalla jonkin tunteen muodostamista sirkusesityksen avulla. Mitä keinoja siihen käytettäisiin? Miten tunne

ilmenee? Onnistuuko tunteen ”istuttaminen” katsojaan? Tunteiden mittaaminen on hyvin haastavaa. Mittausmenetelmiä esiteltiin Mäkelä-Eskolan kirjassa Teaterikatsojan tunneresonanssi. Niitä olivat mm. kysely, haastattelu, sykkeen ja aivokäyrien mittaaminen esityksen aikana ja sen jälkeen.

Tulevaisuudessa haluan hyödyntää kokemuksellista esitysmuotoa, sillä koen, että sen olevan hyvä valttikortti miksi esitys voi herättää mielenkiintoa. Aion jatkaa työskentelyä Recover Laboratory-konseptin parissa. Taideteokset labyrintin sisällä voivat muuttua sekä työryhmän että tilojen mukaan. Haluan kokeilla teosta erilaisissa ympäristöissä. Olemme suunnitelleet jo teoksen toista pienempää versiota. Mielestäni konsepti toimii hyvin, sillä se yhdistää niin monia taiteen lajeja ja sen voi viedä erilaisiin tiloihin. Yksi hyvä esimerkki tilavalinnan toimivuudesta jätevedenpuhdistamolla, mitä emme aluksi edes tulleet ajatelleeksi, oli se, että puhdistamon työntekijät kertoivat taideteosten ilahduttaneen heitä työpäivien aikana.

Ohjaajana haluan oppia lisää omien valintojeni vaikutuksesta yleisöön. Haluan pystyä samaistumaan yleisöön ja luomaan esityksiä mitkä kiinnostavat minua itseäni katsojana. Pienillä valinnoilla voi olla suuria vaikutuksia. Haluan oppia tiedostamaan miten ohjaaja tekee valintansa ja miksi. Lisäksi haluan pohtia taiteellisen työskentelyni eettisiä arvoja ja ylipäättään oman taiteeni merkitystä tai sen olemattomuutta.

Olen miettinyt pitkään sirkuksen ja osallistavien esitysten parissa työskentelyni syitä ja tullut siihen tulokseen, että vaikuttaminen on syvin lähtökohtani. Koen, että taiteen avulla pystyn vaikuttamaan ympäristööni suotuisalla tavalla. Pystyn jakamaan koulutusta, avoimutta ja omasta mielestäni tärkeitä arvoja esitysten kautta. Toisaalta taas sitten herää kysymys miksi haluan vaikuttaa? Miksi koen, että omista lähtökohdistani tulevat arvot olisivat tärkeitä? Miksi juuri minä voin tehdä taidetta ja miksi muiden ihmisten täytyisi sitä katsella tai kokea? Yhdeksi syyksi osaan vastata koulutuksen jakamisen. Sirkus luo helposti lähestyttävän kanavan jakaa koulutusta esimerkiksi yhteisen kielen puuttuessa. Sirkuksen kautta voi opettaa käytöstapoja, lähimmäisen rakkautta, toisesta huolehtimista ja kannustusta. Taiteella voi nostattaa yksilön itsetuntoa, millä on positiivinen

vaikutus yksilön elämässä. Koen olevani etuoikeutettu, koska minulla on mahdollisuus korkeakoulutukseen taiteilijana. Kaikilla maailman ihmisillä ei tätä etuoikeutta ole, joten koen, että minun keinoni vaikuttaa on jakaa koulutusta, ja sen tuomaa elintaso paikoissa, joissa sitä ei vielä ole. Jollain tavalla koen koulutuksen jakamisen myös länsimaisen ihmisen vastuuksi huolehtia köyhempien maiden ongelmista. Itse olen päätenyt tekemään sitä sirkuksen kautta ja se on ollut minulle erittäin hyvä valinta. Tämä tie tekee minut onnelliseksi.

LÄHTEET

Raija Mäkelä-Eskola, 2001, Pang - Siinä se on! Teatterikatsojan tunneresonanssi, Domus-Offset Oy

Yrjö Heinonen (toim.), 2014, Taide, kokemus ja maailma - Risteyksiä tieteidenväliseen taiteiden tutkimukseen, Turun yliopisto

Pauli Rautiainen, 2007, Taiteen vapaus perusoikeutena, Taiteen keskustoimikunta

Performanssi. Wikipedia. Viitattu 7.12.2015 <https://fi.wikipedia.org/wiki/Performanssi>

Marilyn Arsem. Viitattu 11.12.2015, <http://streetlevelhelsinki.fi/fi/artists/marilyn-arsem/>

Performanssitaide. Tieteentermipankki. Viitattu 6.12.2015
http://tieteentermipankki.fi/wiki/Esittävät_taideet:performanssitaide

Sananvapaus. Wikipedia. Viitattu 10.12.2015 <https://fi.wikipedia.org/wiki/Sananvapaus>

Osallistuva teatteri Pieta Koskenniemi, Adlibris, viitattu 4.12.2015
<http://www.adlibris.com/fi/kirja/osallistuva-teatteri-9789519461366>

Osallistava teatteri, Oppimateriaali wikidot, viitattu 4.12.2015
<http://oppimateriaali.wikidot.com/osallistava-teatteri>

LIITTEET

Kysymykset työryhmälle

1. Minkälainen suhde sinulla oli katsojiin teoksessa?
2. Miten koit esiintyjänä/taiteilijana että katsojat reagoivat sinuun/taideteokseesi? Huomasitko katsojissa reaktioita? Minkälaisia ne olivat?
3. Millä tavalla katsojan tunteisiin voi mielestäsi vaikuttaa?

Kysymykset katsojille

1. Mistä pidit esityksessä? Miksi?
2. Mitä olisit tehnyt toisin? Miksi?
3. Kaipasitko enemmän tietoa esityksestä? Oliko esitykseen helppo löytää? Oliko lippujen hankkiminen helppoa?
4. Oletko ollut aiemmin mukana osallistavassa esityksessä? Miltä osallistuminen tuntui Recover Laboratoryssa? Olisitko toivonut enemmän tai vähemmän osallistumista?
5. Terveiset työryhmälle

Recover Laboratoryn nettisivut

www.recoverlaboratory.blogspot.fi

Recover Laboratoryn traileri

<https://www.youtube.com/watch?v=M7xITrd7Szg>